

Viename laiške Jonui Chrizostomui Gintvilai J.A.Pabrėža pavadino S.Daukantą *intimus amicus meus*. S.Daukantas susipažino su J.A.Pabrėža turbūt 1834 m., kai buvo atvykęs atostogų iš Rygos į Žemaitiją. Draugiškus santykius jis palaikė iki pat J.A.Pabrėžos mirties - 1849 metų. Tai liudija ir publikuoti J.A.Pabrėžos laišakai S.Daukantui.

Iš Vytauto Merkio monografijos apie S.Daukantą žinoime, jog S.Daukantas norėjęs, kad jo parengtos maldaknygės kalbą taisyty J.A.Pabrėža, jog J.A.Pabrėža savo testamente minėjo turįs du S.Daukanto rankraščius - "Istorijos žemaitiškos" originalą ir K.Nepoto "Gyvatų didžiųjų karvaidų" vertimą. V.Biržiška yra pabrėžęs, kad abu bičiuliai negalėję susitarti tik dėl vieno dalyko - žemaičių rašybos.

Tada, kai susipažino su S.Daukantu, J.A.Pabrėža išgyveno kūrybinį pakilimą. Jis buvo peržengęs krizę - abejones, kaip kurti rašomosios kalbos normas, ir tvirtai apsisprendęs laikytis pasirinkto kelio - kurti bendrinę rašomąją žemaičių kalbą su specialia savo sudaryta rašyba. Šia norminamąja kalba parašė bent keletą botanikos veikalų. Dirbo su savo mokiniais bei pesekėjais - Simonu Grosu, tada rašiusiu žemaičių kalbos gramatiką, norminančią J.A.Pabrėžos rašomąją žemaičių kalbą, Juozu Butavičiumi, padėjusiu J.A.Pabrėžai kurti žemaitiškus botanikos terminus ir sudaryti jų žodyną. Būta ir daugiau mokinių.

Ir štai į Kretingos pranciškonų vienuolyną, kur vyko šis kūrybinis darbas, pateko Simonas Daukantas. Su tuo vienuolynu susijusi bene pagrindinio jo veikalo - "Istorijos žemaitiškos" - perrašymo istorija.

Iki šiol nebuvo aišku, kada S.Daukantas baigė "Istoriją žemaitišką" rašyti. Pacituosim iš vieno neskelbto V.Merkio rankraščio: "Neretai tvirtinama, kad Dau-

kantas jau buvo baigęs. Tiesa, minėtame rankraštyje V.Merkys iškelia ir abejonę, nurodydamas vieną "Istorijos žemaitiškos" šaltinį: "net 11 kartų autorius (S.Daukantas) mini Tomo Hiarno Estijos, Livonijos ir Latvijos istoriją, išleista 1835 m." (cenzūros leidimas šią knygą spausdinti duotas tik 1835 m. kovo 11 d.). Problema, kaip galėjęs S.Daukantas 1834 m. pasinaudoti šiuo veikalu, išsprendė Roma Bončkutė. Ji nustatė, jog S.Daukanto "Istorijoje žemaitiškoje" cituojami Hiarno veikalo puslapiai nesutampa su 1835 m. leidinio puslapiais. Pats S.Daukantas cituodamas nėra nurodęs veikalo leidimo metų. Kadangi yra

nurodyti "1040 pervirsz" puslapių nesutampa su "Istorijos žemaitiškos" puslapių skaičiumi - 1102. Kaip tik šis skaičius padeda nustatyti, ką iš tikrųjų aprašinėjo J.A.Pabrėža: tiek puslapių - 62 pratarnės ir 980 teksto, iš viso 1042 p. (tie du ir bus "pervirsz") - teturi paties J.A.Pabrėžos pagrindinis veikalas "Taislius augyminis", t.y. "Augalų sistema" (1843). Kad būtent apie savo darbą J.A.Pabrėža rašė S.Daukantui, matyti ir iš to, jog minėjo pamarinio - žemaitiško /liežuvio/ ortografiją - taip vadindavo tik savo paties rašybą, daukantiškoji jam buvo "dabartinė /suprask, naujoji/ literatūrinė žemaičių rašyba". Toliau J.A.Pa-

J.A.Pabrėža buvo daug praktiškesnis už S.Daukantą. Kurdamas bendrinę rašomąją žemaičių kalbą, jis visada stengėsi nenutolti nuo šnekamosios žemaičių kalbos. Kitaip elgėsi S.Daukantas, rankiojęs archaizmus, aukštaitiškas, net prūsiškus ir latviškus žodžius savo tekstams. J.A.Pabrėža, be to, nevartojo nė vieno ženklo, kurio neturėjo lenkų rašyba, kartu ir lenkiškai spausdinanti spaustuvė, o S.Daukantas daug nelenkiškų ženklų buvo prisirinkęs iš Prūsijos lietuvių raštų. J.A.Pabrėža, nors ir yra tam tikrais periodais truputį modifikavęs savo rašybą, jos branduolio niekada neatsisakė. Tuo tarpu S.Daukantas, ne vieną

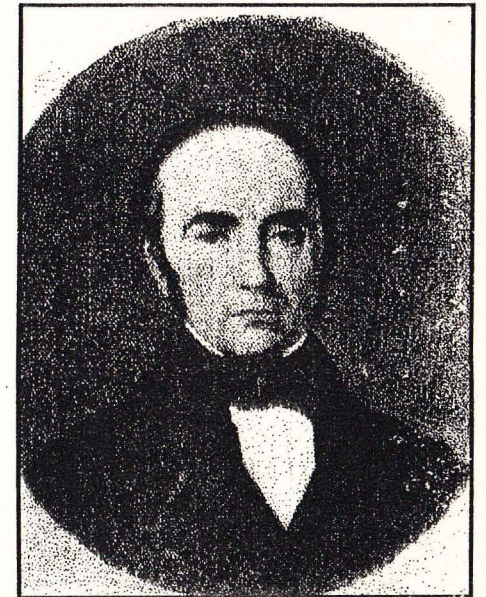
GIEDRIUS SUBAČIUS

S.Daukantas - J.A.Pabrėžos bičiulis

buvęs ir ankstesnis - 1794 m. - Hiarno istorijos leidimas, manytina, kad juo ir rėmėsi S.Daukantas. Vadinasi, nežinoma jokių argumentų, kurie prieštarautų, jog S.Daukantas savo "Istoriją žemaitišką" 1834 m. jau buvo baigęs, jog ją perrašęs dar Rygoje.

Taip pat ima aiškėti priežastys, kodėl

brėža rašė: "ant noro tulų Tamistos asabų, savo botanikoje ant marginesų pri-rasziau vardus lytiszkus". Matyt, ši laišką galima būtų naujai interpretuoti taip: S.Daukantas (gal ir jo Peterburgo draugų būrelis) norėjo gauti J.A.Pabrėžos "Taisliaus augyminio" nuorašą. Sau naudotis? Spausdinti? Į šiuos klausimus kol

ir ne du kartus savo rašybą keitęs, taip jos iki galo ir nesutvarkė. Ir apskritai J.A.Pabrėža, kaip rodo jo paties raštai, S.Groso, J.Butavičiaus ir kitų čia nemintų pesekėjų pavyzdžiai, buvo sukūręs praktišką projektą įdiegti savo norminamąją kalbą. Tačiau svarbiausia, kad S.Daukantas tokiam projektui negalėjo pritarti, nes

Pacituosim iš vieno neskelbto V.Merkio rankraščio: "Neretai tvirtinama, kad Daukantas "Istoriją žemaitišką" parašė tar naudamas Rygoje. Šiuo atveju būtų visiškai logiška sakyti, kad jos rankraštį J.Pabrėžai paliko 1834 m. rudenį, kai atostogavo Žemaitijoje, svečiavosi pas J.Pabrėžą ir tik paskui gruodžio mėnesį pasuko į naują tarnybos vietą - Peterburgą. Kitas atostogas gavo tik 1844 m. vasarą", t.y. tik po 10 metų (dėkoju prof. V.Merkiui, leidusiam pasinaudoti rankraščiu - G.S.).

Tokia V.Merkio prielaida visiškai patvirtinta, kai buvo nustatyta "Istorijos žemaitiškos" nuorašo, kurį 1983 m. Leningrade surado Leonidas Žilevičius, autorystė. Iš rašysenos matyti, kad nuorašas darytas to paties J.A.Pabrėžos pagalbininko J.Butavičiaus ranka (tai patvirtino ir Rūtos Čapaitės atlikta grafologinė rašysenos analizė). J.Butavičiaus biografijos faktai liudija, kad šį didžiulį foliantą jis tegalėjo perrašyti gyvendamas Kretingos vienuolyne (tikriausiai 1833 m. gegužės 17 d.-1835 m. gegužės 16 d.). Tada už ryšius su 1831 m. sukilimu jis buvo nubaustas dvejų metų atgaila šiame vienuolyne.

Kad galėtų perrašyti didžiulį veikalą, per 1000 puslapių in folio, J.Butavičiui reikėjo ne mėnesio ir ne dvejų laisvo laiko, o jo kaip tik čia turėjo. R.Čapaitė įrodė, kad nuorašas labai harmoningas, vientisas, - taip nebūtų parašęs žmogus, kuris vos ne kasdien būtų ką nors krikštijęs, laiminęs, laidojęs.

Kadangi nuorašą J.Butavičius turėjo baigti iki 1835 m. gegužės 16 d. ir, kaip minėta, galėjo jį padaryti tik per kelis mėnesius, visai tikėtina, kad "Istorijos žemaitiškos" originalą 1834 m. S.Dau-

rašęs dar Rygoje.

Taip pat ima aiškėti priežastys, kodėl tas "Istorijos žemaitiškos" nuorašas buvo daromas. J.A.Pabrėža, veiklus organizatorius, stengėsi ne tik sukurti savas bendrinės rašomosios žemaičių kalbos normas, bet ir jas įdiegti. Tas normas įvairiais būdais skleidė jo mokiniai. J.A.Pabrėža rūpinosi parengti spaudai pamatinius veikalus - visų pirma S.Groso gramatiką ir žodynėlį bei savo botanikos darbus, kurie padėtų prigyti jo norminamajai kalbai. Prie šių veikalų J.A.Pabrėža bus priskyręs ir S.Daukanto "Istoriją žemaitišką", kurią J.Butavičius taip pat perrašė daugiausia J.A.Pabrėžos siūloma rašyba (t.y. daukantiškoji buvo iš esmės pakeista). Taigi viena iš priežasčių, kodėl "Istorija žemaitiška" buvo perrašoma, - J.A.Pabrėžos noras Lietuvos istoriją turėti perrašytą ir išspausdintą sava rašyba. Tuo tarpu S.Daukantui, pačiam neretai kaitaliojusiam savo rašybą, turbūt labiau rūpėjo, kad knyga būtų perrašyta, būtų antrasis egzempliorius, kad ne jo rašyba, - ne taip svarbu.

Gera žinoma J.A.Pabrėžos laiškas S.Daukantui, turbūt rašytas apie 1834 m. ("Medega S.Daukanto biografijai", 1898, p.78). Iki šiol dažnai būdavo spėjama, kad jame kalbama apie S.Daukanto "Istorijos žemaitiškos" perrašytojo ieškojimą: "musų kliosztoriuje nebuvo tokios asabos, kuri norėtų apsiimti darbu taip sunkiu, jau tai dėl didumo veikalo, nėsą 1040 pervirsz laksztų arkuszinių turinczio, jau tai dėl sunkaus (dėl nepratusio žmogaus) priziurejimo ir uzlaikymo visų ženklų ortografijos pamarinio - Žemaitiško /liezuvio/'. Tačiau tokiu atveju būtų neaišku, kodėl J.A.Pabrėža nepaminėjo prieš 8-9 metus padaryto nuorašo. Ir

šiuo klausimu" nuorašą. Sau naudotis? Spausdinti? Į šiuos klausimus kol kas nėra tikslų atsakymų.

Iš viso to matyti, kad abu bičiuliai - S.Daukantas ir J.A.Pabrėža - norėjo ir ieškojo būdų įsigyti vienas kito svarbiausių rankraščių nuorašus. Tiedu foliantai ne tik vieni iš svarbiausių abiejų draugų kūryboje, jie taip pat vieni iš svarbiausių XIX a. pirmosios pusės lituanistinių rankraščių. Abu bičiuliai tai labai gerai suprato jau tada.

Kaip jau minėta, vienas nesutarimas buvo rašyba. Reikia pasakyti, kad J.A.Pabrėža - valdinga, įtaigi, stipri asmenybė - stengėsi savo mokiniu padaryti ir S.Daukantą, t.y. 22 metais jaunesnį bičiulį įtikinti laikytis bendrinės rašomosios žemaičių kalbos normų. Tačiau turbūt tik du rašybos bruožai į S.Daukanto raštus buvo patekę iš J.A.Pabrėžos sistemos - tai ilgųjų balsių (monoftongizuotų žemaičių dvibalsių *ai, ei*) dvigubinimas pirmojoje S.Daukanto spausdintoje knygoje "Prasma lotynų kalbos", 1837 m. (plg. *greitaa* "greitai", *reek* "reikia") ir rašmens o vartojimas žemaitiškam tarpiniam garsui tarp u ir o žymėti (plg. *so* "su"). Visais kitais atvejais S.Daukantas stengėsi rašyti savaip.

J.A.Pabrėžai tai nepatiko, jis stengėsi ne tik įtikinti, bet kartais net ir ironizavo daukantiškąją rašybą: "Ponai Gerardariai, keletą eilučių savo laiškuose pridėjote žemaitiškai, nors pakankamai suprantamai buvo parašyta, visgi jų skaitytojai teiravosi, kodėl kartu nepridėta ženklų reikšmių?" (1835.III.20 laiškas J.Ch.Gintilai). Tačiau, matyt, J.A.Pabrėža negalėjo įteigti S.Daukantui savo sistemos ne tik dėl to, kad tas buvo nepaliekiamas charakterio.

projekto įdiegti savo norminamajai kalbai. Tačiau svarbiausia, kad S.Daukantas tokiam projektui negalėjo pritarti, nes jų požiūriai į bendrinę kalbą iš esmės skyrėsi. Konceptualus skirtumas buvo tas, kad J.A.Pabrėža savo kalbą taikė vien tik žemaitiškai kalbantiems žemaičiams ("žemaitis niekada nesutars dėl kalbos su lietuviu, nei su prūsu ar latviu"), o S.Daukantas metams bėgant vis labiau ėmė norėti, kad bendrinė kalba būtų sukurta iš suderintų įvairių tarmių formų - žemaičių, aukštaičių, Rytų Prūsijos lietuvių, t.y. kad visi etniniai lietuviai turėtų vieną bendrinę kalbą. Dar daugiau, S.Daukantas stengėsi į savo raštus traukti ir latvių bei prūsų kalbų žodžius, tas kalbas suprasdamas kaip tam tikras senosios lietuvių kalbos atšakas, tad saviškai kalboje duodamas erdvės visiems baltams. J.A.Pabrėžos šūkis "Lietuva tebūna Lietuva, maišytieji - maišytaisiais, o žemaičiai - žemaičiais" S.Daukantui turėjo rodytis per siauras - jis įsivaizdavo būtent "sumaišytą" bendrinę kalbą, tinkančią visiems etnografiniams lietuviams. Deja, nei vienas, nei kitas bičiulis negalėjo atsakyti savo nusistatymo.

Pats S.Daukantas nelabai žinojo, kaip praktiškai savo koncepciją įgyvendinti. Jo meto visuomenėje dar nesimatė tokios galimybės. Turbūt todėl jis kartais prasižadavo, kad "laikas parodys", kaip vieną ar kitą formą reikią rašyti. Tai visai nebūdinga J.A.Pabrėžai. Nei vieno, nei kito bičiulio bendrinės kalbos vizija - J.A.Pabrėžos žemaičių kalbos, o S.Daukanto įvairių tarmių derinio - nebuvo įgyvendinta. Tačiau, "Aušros" ir vėlesniu laiku galutinai formuojantis bendrinei lietuvių kalbai, principas buvo pasirinktas daukantiškasis - viena kalba visiems lietuviams.